

ДОШКОЛЬНЫЕ ВУХОВАНИИ

ISSN 0321-1401

5/87

1987. 5/87

НАВЧАННЯ — СКЛАДНА, СЕРЬОЗНА ПРАЦЯ

**ПІДГОТОВКА ШЕСТИРІЧНИХ
ДО ОВОЛОДІННЯ НАВИЧКАМИ
РОЗУМОВОЇ ПРАЦІ**

К. ЩЕРБАКОВА,

канд. пед. наук,

проректор Бердянського пед. ін-ту

ОВОЛОДІННЯ будь-яким видом праці можливе лише за умови навчання способів виконання дій, формування умінь і навичок. Щодо цього розумова праця посідає особливе місце. Через свою складність і специфічність вона потребує спеціальної підготовки. Для успішного навчання в школі дитина повинна вміти учитися. І вчителі докладають зусиль, щоб девіз «Учись учитися» став керівництвом для кожного учня.

Але практика переконує: розпочинаючи формувати навчальні уміння лише в школі, педагоги надто запізнюються, оскільки діти включаються в навчальну діяльність ще в дошкільному віці. Щоправда, навчання дошкільнят і оволодіння ними навчальною діяльністю — поняття не тотожні. Часто дитина засвоює спеціальні знання і вміння з математики, читання, письма, малювання, але лишається байдужою й безпомічною у власне навчальній діяльності. Звісно, наявність спеціальних умінь позитивно впливає на успішність школяра, та вирішальне значення тут має ступінь оволодіння навчальною діяльністю як такою і перш за все — способами виконання завдань. Краще вчать ті діти, які вміють самостійно думати, зв'язно, логічно, чітко висловлюватися, розв'язувати складні пізнавальні завдання, виділяти істотне в явищах і об'єктах навколишньої дійсності, порівнювати їх, робити висновки.

Звідси впливає провідне завдання роботи з шестилітками — підготовка їх до навчання як свідомої діяльності, що забезпечує міцне засвоєння необхідних знань та умінь. Саме тому оволодіння початковими навичками розумової праці, формування відповідального ставлення до навчання, розуміння його суспільної значущості передбачені програмою поряд із навчанням дітей читання, письма, математики. Йдеться про створення в майбутнього школяра фундаменту «уміння учитися». Як свідчать педагогічні дослідження, це, перш за все, розуміння смислу навчальних завдань, уміння відрізнити їх від прак-

тичних, усвідомлення способів виконання дій, навички самоконтролю і самооцінки. Велике значення має розвиток вольових якостей дитини. Вони необхідні для вироблення самостійної регуляції поведінки на уроках і поза ними, вміння підкоряти свої дії розв'язанню навчальних завдань. При цьому довільними, керованими мають бути не лише зовнішня поведінка, а й розумова діяльність дитини, її сприймання, мислення, пам'ять. Треба, щоб малий умів спостерігати, слухати, діяти, досягати результату.

Про формування навчальної діяльності у дошкільників можна говорити певною мірою умовно, маючи на увазі окремі її компоненти: сприймання й усвідомлення навчального завдання; виконання орієнтувальних і виконавчих дій; контроль за правильністю (якістю) цих дій; оцінка власної роботи. Все це навчальні уміння, які слід цілеспрямовано розвивати в дітей.

Сучасна психологія розуміє під умінням узгоджену систему розумових і практичних дій, спрямованих на досягнення чітко усвідомленої мети. Педагогіка визначає уміння як знання, перетворені в спеціальні дії. Уміння виражають здатність застосовувати знання в різних умовах.

До психологічної структури уміння належать усі найцінніші якості особистості (чуттєві, інтелектуальні, вольові, емоційні). Вони, в свою чергу, формуються і проявляються в системі мислительних, мнемонічних, вольових, сенсорних дій, які забезпечують успішне досягнення мети, варіативність способів виконання.

Найважливіше — формувати узагальнені способи розв'язання пізнавальних завдань. Ці уміння педагогіка розглядає як основну передумову навчальної діяльності в її сучасному розумінні (М. М. Поддяков, В. Д. Давидов, Л. О. Парамонова та ін.).

Так, при навчанні шестирічних ми не просто знайомили їх із структурою арифметичної задачі, діями додавання, віднімання, а прагнули підвести до розуміння подібності задач одного типу, усвідомлення певних відношень між умовою і запитанням, між числовими

даними. Учили порівнювати задачі: такі самі; подібні; інакші; нові, зовсім не такі, як ми розв'язували.

Зазначимо, що навчальна діяльність завжди виступає як діяльність самої дитини, тому так важливо формувати вміння працювати не лише за вказівкою, а й самостійно.

Сучасні експериментальні дослідження дають змогу виділити такі уміння навчальної діяльності: вміння планувати діяльність; самостійно чи з допомогою педагога ставити пізнавальні завдання; аналізувати їх, виділяти головне, суттєве; добирати способи розв'язання завдань; контролювати свої дії, керуючись вказівками вихователя або власним планом роботи; виконувати завдання якісно і в оптимальному темпі; оцінювати свої дії та їх результат.

Щоб навчити дітей такої складної роботи, як учіння, треба підвести їх до усвідомлення його специфіки і сутності, нагромадити у малих досвід адекватних дій, що забезпечують бажаний результат. Наші дослідження комплексу навчальних умінь за основними якісними показниками (усвідомленість, самостійність, міцність, варіативність) показали, що серед вихованців підготовчої групи високий рівень сформованості цих умінь має 28—32 проц. дітей; середній рівень — 52—55 проц.; у решти — низький.

Рівень діяльності і рівень умінь, що її характеризують, перебувають у діалектичній єдності. Причому, уміння не лише формуються в процесі діяльності, а й виступають як важливий показник і умова її ефективності. Це положення було вихідним у нашій дослідницькій роботі.

Ми прагнули, щоб на всіх заняттях кожна дитина активно працювала, розуміла, усвідомлювала пізнавальні завдання, запропоновані вихователем, була готова їх розв'язувати і вміла це робити.

Ще раз підкреслимо: навчальна діяльність не тотожна засвоєнню знань. Знання, спеціальні вміння (читати, лічити) діти здобувають і в процесі іншої діяльності (гри, праці). Однак

нують віднаходити способи розв'язання інтуїтивно, без належного пояснення. Цей шлях можна було б оцінити позитивно як навчання самостійного пошуку. Та, на жаль, самостійно розв'язати задачу (проблему) може лише незначна частина групи. Решта ж очікує підказки або безуспішно шукає, помиляючись і втрачаючи інтерес до роботи.

Так, тривалий час при розв'язанні задач діти фактично замінюють обчислення лічкою, застосовуючи палички, пальці, особливо якщо текст задачі не ілюструється. Звісно, це гальмує як розвиток обчислювальної діяльності, так і загальний розвиток дитини. Чому ж одразу не звільнити малого від непотрібних дій, озброївши його специфічними прийомами?

Протягом першого кварталу діти розв'язують задачі на додавання, віднімання одиниці. Спочатку додавання чисел замінюють об'єднанням множин. Поступово вихователь пояснює, що при додаванні чисел не треба перелічувати першу множину, а відразу прилічувати до неї одиницю. Тут доцільно пояснити самі прийоми додавання та віднімання одиниці: додати до числа 1 означає назвати наступне число, а відняти 1 — назвати попереднє число. У такий спосіб вихователь формує уявлення про дії додавання і віднімання.

Засвоєння способів дій, спрямованих на пізнання навколишнього світу, може відбуватися по-різному. В одному випадку пропонують окремі практичні завдання, в іншому — виділяють пізнавальне завдання як об'єкт пізнання, ще в іншому — необхідне поєднання двох перших шляхів. І чим молодша дитина, тим більше значення в навчанні її математики мають практичні дії з конкретними множинами предметів, дій, звуків. Вона бачить, чує, відчуває елементи цих множин, має можливість практично діяти з ними (накладати, прикладати, безпосередньо зіставляти, порівнювати).

Ось чому в дошкільній педагогіці вважається більш доцільним починати навчання обчислення з розв'язання арифметичних задач, а не прикладів. Адже в арифметичній задачі пізнавальне завдання випливає з практичної ситуації, а самі пізнавальні дії органічно пов'язані з практичними. Але щоб діти оволоділи уміннями і навичками додавання та віднімання, треба відділити навчальні дії від практичних, зробивши ці способи дій об'єктом пізнання. За цих умов здійснюватиметься навчання способів обчислення і водночас формуватимуться загальнонавчальні вміння.

Працюючи з шестирічними, слід постійно вчити їх свідомо сприймати спочатку практичні, а потім і суто логічні завдання, розуміти специфіку тих й інших, розрізняти їх, «переводити» логічні задачі у практичні конкретні дії. Помічено: пізнавальні, логічні завдання діти виділяють і усвідомлюють краще в тому випадку, коли вони

перебувають у певних відношеннях з практичними, тобто виступають сутністю, логічним узагальненням зрозумілих практичних цілей. І лише в міру засвоєння нових способів дій можна зблизити їх так, щоб спосіб дії виступав засобом досягнення заданої практичної мети. На цьому ґрунті у малят і виникає інтерес до самостійного пізнання невідомого, до розв'язання завдань, прямо не пов'язаних з практичними цілями.

Методику роботи в цьому напрямку варто доповнити завданнями, в яких на перший план виступає не результат, а шлях його досягнення. При цьому, щоб оволодіти знаннями, дітям треба потрудитися: подумати, зрозуміти, порівняти з відомим, знайти більш ефективний спосіб розв'язання.

Наприкінці року на окремих заняттях можна до мінімуму скоротити вказівки. Спираючися на незначну інструкцію і своєчасну допомогу педагога, діти вже самі добирають спосіб розв'язання завдання. Так, наприклад, треба відміряти три столові ложки круп, але столових ложок немає. Вихователь пропонує пошукати вихід. Діти називають варіанти: замість ложки використати долоню, взяти три пригорщі круп, відміряти її чайними ложками. Приймаючи останній варіант, вихователь запитує: «А скільки ж чайних ложок у столовій?» Більшість дітей пригадала: дві. Далі вони можуть самостійно відміряти крупу, позначивши кількість ложок цифрою. Після цього треба підбити підсумок, обґрунтувати обраний спосіб розв'язання практичного завдання.

Для кращого усвідомлення специфіки практичних і пізнавальних завдань можна пропонувати вихованцям пов'язувати кінець заняття, його підсумок з початком. Так, наприкінці заняття малі коротко розповідають, про що вони дізналися, чого навчилися. Буває, хтось назве новим те, що вже було предметом засвоєння на попередніх заняттях. Не слід різко заперечувати, а треба добиватися, щоб наступні відповіді були правильними. Так спочатку з допомогою педагога, а потім самостійно діти зможуть виділяти нові завдання і вміння.

Певну увагу слід приділити формуванню в дітей уміння контролювати себе, знаходити і виправляти власні помилки. З цією метою використовують зорові та слухові диктанти, малювання візерунків з елементами, що повторюються, спеціальні контрольні заняття. Можна пропонувати індивідуальні «домашні» завдання: скласти задачі за певними умовами; вирізати геометричні фігури, різні за кольором, розміром; намалювати картинку для складання арифметичної задачі і т. ін.

Наш досвід показав: цілеспрямована робота у зазначених напрямках сприяє розвитку в дітей умінь навчальної діяльності і готує їх до подальшого оволодіння навичками розумової праці.

лише в навчальній діяльності можливе засвоєння системи наукових знань як форми суспільного досвіду і становлення загальнонавчальних умінь та навичок. З цих міркувань організація навчальної діяльності має особливе значення.

Спостереження показують: значна частина дітей орієнтується на установку «що робити», не намагаючись відразу зрозуміти, як це робити. І не тому, що вони не хочуть виконувати завдання або не слухаються, а тому, що в них недостатньо сформовані вміння навчальної діяльності. На жаль, не всі вихователі цілеспрямовано формують у дітей уміння сприймати і розуміти пізнавальне завдання, віднаходити адекватний спосіб його виконання і, що дуже важливо, самостійно оцінювати свою відповідь, якість роботи, тобто контролювати результат діяльності.

Часто педагоги вбачають основну мету навчання в узагальненні знань і формуванні спеціальних умінь. При цьому прагнуть формувати довільну увагу, організовану поведінку, вміння помічати помилки. Однак рідко вихователі намічають конкретні шляхи реалізації ширшої програми, як-от формування уміння самостійно ставити пізнавальне завдання, аналізувати його, планувати діяльність добираючи способи розв'язання.

Результати нашого дослідження дають змогу виділити деякі особливості роботи з шестирічними щодо підготовки їх до оволодіння навичками розумової праці. Це стосується, перш за все, планування й організації навчальної діяльності.

Названі вище загальнонавчальні вміння слід тримати в центрі уваги, вводити до програмного змісту занять і цілеспрямовано формувати при фронтальних та індивідуальних формах роботи з дітьми. При цьому важливо забезпечити поетапність: спочатку слід навчити малят сприймати і розуміти інструкцію педагога, а потім добиватися від них самостійного планування і виконання діяльності.

Розглянемо критично традиційну методику проведення занять з математики. Здебільшого педагог ставить перед дітьми мету, формулює пізнавальне завдання (що робитимемо на занятті). Логічним було б одразу показати специфіку нової задачі, її відмінності від попередніх. Та мало хто робить це. Як правило, дітям пропо-

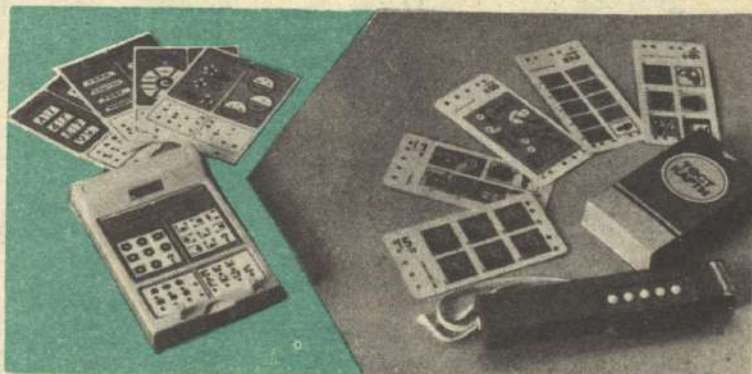
НАСТІЛЬНО - ПОЛІГРАФІЧНІ ІГРИ З МАТЕМАТИЧНИМ ЗМІСТОМ

Н. БУРКІНА, В. ХАЗЯЙНОВА,
методисти Респ. метод. кабінету
дошк. виховання МО УРСР

МАТЕМАТИЧНА підготовка дошкільника здійснюється в повсякденному житті і на заняттях у формі гри, бесіди, розповіді, пояснення, в процесі організації практичних дій вихованців з використанням наочного матеріалу. Сучасний підхід до навчання дітей математики передбачає застосування різноманітних ігор, зокрема настільно-поліграфічних, на заняттях і поза ними. Добираючи їх, слід враховувати вікові можливості і завдання всебічного розвитку дошкільнят. Ознайомлення з іграми здійснюється за принципом поступового ускладнення: спочатку даються ігри типу лото, потім — дитяче доміно і лише після цього — доміно, близьке до його справжньої структури. Ускладнюються також зміст і правила ігор в межах одного типу, в тому числі і правила взаємин між гравцями. Ознайомлення з принципами ігор проводять поза заняттями (див. «Дошк. виховання, №№ 9, 11 за 1984 р.).

У республіці випускається значна кількість дидактичних настільно-поліграфічних ігор, спрямованих на активізацію розумової діяльності дошкільників. Їх можна широко використовувати і в сімейному вихованні. Спинимось на кількох з них.

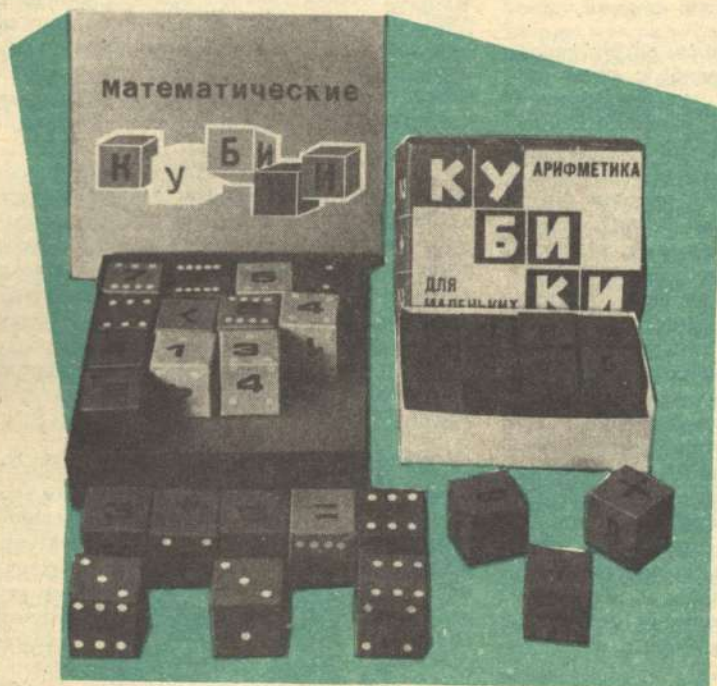
«Математичні кубики» (виробничий комбінат Добровільного товариства книголюбів УРСР) допоможуть шестирічним засвоїти назви цифр, їхнє графічне зображення та

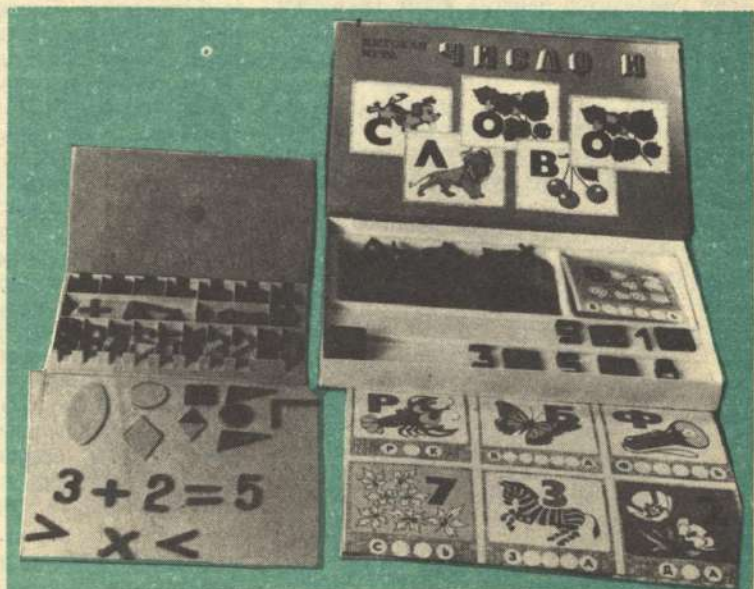
«Учись лічити». «Тест-карти».

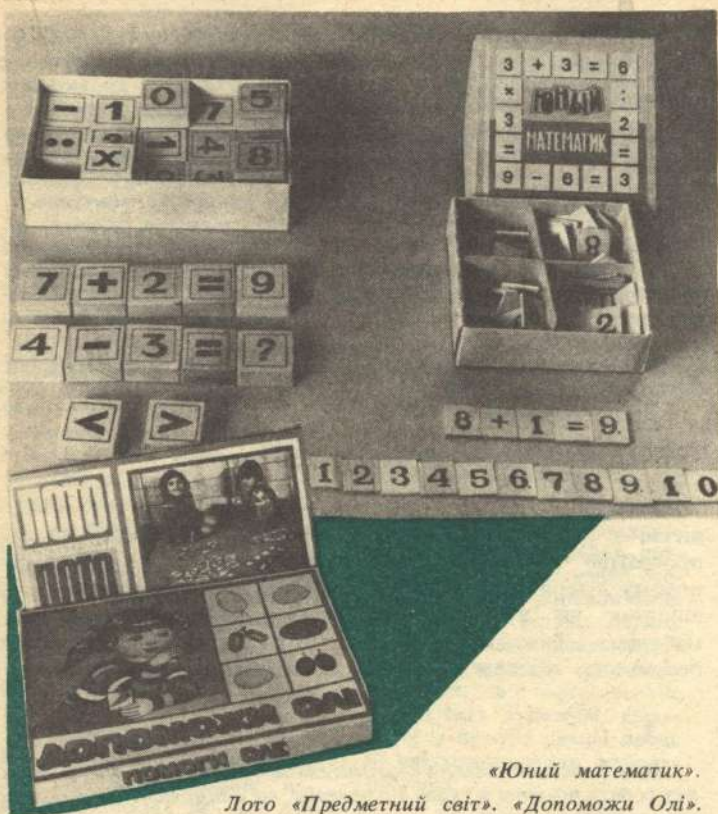
«Скоро до школи».

«Математичні кубики». Кубики «Арифметика для маленьких».

«Математичний набір для першокласника». «Число і слово».

«Юний математик».

Лого «Предметний світ». «Допоможи Олі».

кількісне значення. Передбачено п'ять варіантів гри, які можна включати в заняття для засвоєння чи закріплення знань дітей, вправлення в усній лічбі, для розвитку логічного мислення, пам'яті, уваги.

Наприклад, завдання програмного змісту заняття: повторити порядкову лічбу, закріпити збільшення, зменшення числа на одиницю в межах 10, вправляти у швидкому знаходженні суміжних чисел.

Реалізувати їх допоможуть «Математичні кубики» (кожній дитині — комплект). Грають по двоє. Хід гри. Гравці беруть однакову кількість кубиків усіх кольорів з цифрами. Всі картки викладають числовими фігурами та порожнінками донизу і перемішують. По черзі беруть карточки, доки не випаде картка з одним кружечком, яка дає гравцю право виставити кубик з цифрою 1. Далі продовжують брати картки, поступово виставляючи кубиками числовий ряд від 1 до 10. Після кожного туру картки кладуть на місце і перемішують. Коли випадає картка з порожнім полем, хід пропускається. Виграє той, хто перший викладе числовий ряд. Переможці одержують жетони. В кінці гри треба заохотити дітей, які мають найбільше жетонів. Математичні кубики можуть слугувати і роздавальним матеріалом.

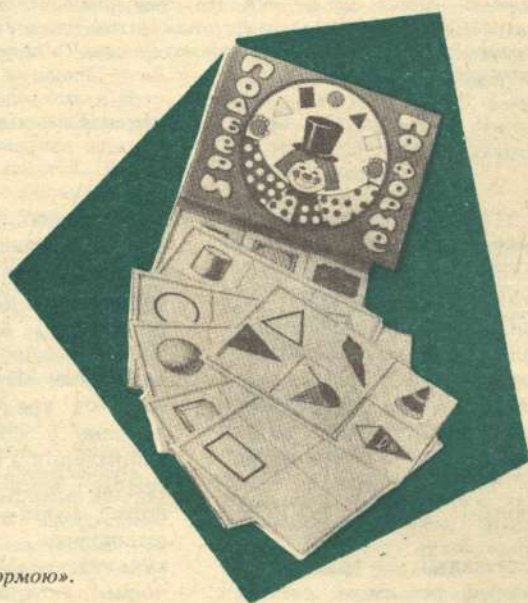
Цікавою і захоплюючою буде частина заняття з використанням гри «Геометричне доміно» (виробниче об'єднання «Зоря» Держкомвидаву УРСР), яка знайомить малят з геометричними фігурами. Вводячи гру в заняття, варто запропонувати дітям пригадати правила.

У підготовчій групі можна застосувати ігри-вікторини, побудовані за принципом запитань та відповідей. Особлива цінність електро-тестової вікторини «Учись лічити» в тому, що для розв'язання пропонованих завдань потрібні не стільки конкретні знання, скільки вміння логічно мислити, розвиток якого — запорука успішного розумового виховання. Крім цього, гра вчить дітей самоконтролю, даючи можливість самому перевірити правильність розв'язання. Плануючи цей посібник для заняття, вихователю слід ще раз уважно переглянути картки із завданнями і відповідями, обираючи найбільш придатні, продумати методи пояснення логічних вправ.

До набору «Склади круг» входять круги, напівкруги і чверть круга. Він прискорить формування у дітей уявлення

«Учись лічити». «Читай і лічи».

«Підбери за формою».

про добу, допоможе при ознайомленні з календарними одиницями часу, підготовці до орієнтування на циферблаті годинника.

Щоб дошкільники чітко усвідомили систему взаємопов'язаних одиниць часу (доба, тиждень, місяць, пора року, рік), їй треба унаочнювати. Цікаву гру «Дванадцять місяців» випускає Київська фабрика картонажних виробів. Добираючи яскраві картинки (їх усього 24) за ознаками певної пори року і викладаючи їх по порядку з урахуванням назви місяця і цифри, що на картці, діти створюють своєрідну модель календаря.

Включення в заняття ігор або їх елементів не повинне бути епізодичним, випадковим. Щоб широко і доцільно використовувати настільно-поліграфічні ігри, вихователь повинен добре знати їх усі, продумувати, коли і як можна застосувати кожен гру відповідно до її змісту. Крім того, більшість ігрового матеріалу може слугувати доброю наочністю. Це кубики, плашки, цифри, геометричні фігури, які випускаються в кожній області.

Варто періодично створювати в групі куточки цікавої математики, добираючи ігри математичного змісту. Це дає дітям можливість за бажанням пограти в ігри, що сподобались. Можна створювати куточки й добірки з інших тем. Наприклад, ігри про тваринний та рослинний світ, ігри, пов'язані з дитячою художньою літературою, та ін.